

Szilágyi-Gál Mihály

Felszabadító határok

A Content and Context of Hate Speech című új kötetéről

A „gyűlöletbeszéd” szó Magyarországon sokkal elterjedtebb, mint amennyire fogalomként ismert. Míg a 2000-es évek elején politikai szitokként maga is gyűlöletszóként terjedt el, jelentése a médiában ma is pontatlan. Interdiszciplináris fogalomként jogi, filozófiai, politikatudományi és nyelvészeti elemzések tárgya. A rasszizmus, az idegengyűlölet és a homofóbia, a nemi és a vallási kirekesztést és szupremáciát hirdető beszédaktusok egyik első elméleti szintézise Edwin C. Bakertől származik az 1990-es évekből. Képi és pornográfiai alakjai Judit Butler elemzéseiben váltak ismertté az elmúlt húsz évben. A megbélyegzés mechanizmusai ehhez kapcsolódó jelentéselemzéseinek köre ennél jóval tágabb: Derrida, Foucault, Althusser filozófiai és részben a beszédaktus-elmélet is fogódzót kínál a jelentés és az erőszak összefüggéseihez. A gyűlöletbeszéd jogi és politikaelméleti vonatkozásainak magyar nyelvű irodalmában egyre több név bukkan fel, ezek közül különösen sok hivatkozás született Bárándy Gergely, Halmai Gábor, Molnár Péter és Kis János írásaira.

A gyűlöletbeszéd nemzetközi és a hazai szövegei különböző közönségeket szólítanak meg. A Michael Herz és Molnár Péter által szerkesztett *Content and Context of Hate Speech. Rethinking Regulation and Responses* (A gyűlöletbeszéd tartalma és kontextusa. A szabályok és a megoldások újragondolása) című kötet nemzetközileg is egyedülálló bemutatása ennek a szakmai többszólamúságnak.

A gyűlöletbeszéd mint fogalom és mint esettanulmányok tárháza egyaránt határterületek és határhelyzetek sokaságát öleli fel. Ez a sokféleség abból ered, hogy a gyűlöletbeszéd két egymással ellentétes társadalmi értékészletet vet fel, és mindig egyszerre: a szólásszabadság védelmét és azoknak a védelmét, akik a szabadon engedett szónak valamilyen értelemben célpontjai. A könyv leginkább erről az alapvető ambivalenciáról szól. Az ebből adódó szabályozási feszültségeket a legkitűnőbbben talán Molnár Péter Robert Post jogászprofesszorral készített interjúja és Michel Rosenfeld jogászprofesszor esszéje mutatja be. Ez a két legnagyobb ívű áttekintő anyag a 28 szöveget tartalmazó válogatásban. Rosenfeld külön alfejezetet szentel a magyarországi helyzetnek, amely értelmezése szerint azért sajátos, mert bár a náci Németország egykori szövetségeseiként logikusan a mai német, úgynevezett militáns demokrácia modelljét követhetné, amelyet szigorú gyűlöletbeszéd-ellenes szabályozás jellemez, 1989 után a magyar modell az amerikai, erősen szólásszabadság-párti, lényegében a gyűlöletbeszédet büntetni nem szándékozó példát követi, ráadásul ehhez aránytalanul hangos szélsőjobboldali szubkultúrával a közéletben.

További adalékkal szolgál a kérdés elméleti részéhez a téma nemzetközi élvonalának másik három neve: Stephen Holmes jogászprofesszor, valamint Jeremy Waldron és Ronald Dworkin filozófusok. Ez a hozzászólás a két éve elhunyt Dworkinnak valószínűleg az utolsó szövege a témában.

Míg Dworkin a radikális liberális álláspontot képviseli, miszerint kizárólag az egyértelműen fenyegető kommunikációs aktusokat szabad a törvény erejével korlátozni, az ehhez csak érzelmi közelségben lévő gyűlölködést nem, Waldron a gyűlöletbeszéd korlátozását is a demokratikus jogállam feladatának tartja. Vitájukban a gyűlöletbeszéd–szólásszabadság-kérdéskör legnagyobb paradoxona olvasható: a rasszista, kirekesztő, homofób, nőellenes, idegengyűlölő megnyilvánulások törvényes tiltása egyfelől éppen ezeknek a nézeteknek a megismerésében akadályozza a társadalmat és ezáltal a velük szembeni természetes ellenállást, másfelől törvényes védelmük beláthatatlan károkat okozhat az indulatok szításával és a gyűlölködő, tudatlan tömegek egyesítésével. Waldron érve Dworkin radikális szólásszabadság-védelmével szemben elsősorban az, hogy különbséget kell tennünk *nézetek* és *indulatok* között. Szerinte nem minden tény tagadása és nem bármilyen érzelm kifejezése járul valóban hozzá egy közösség vitáihoz. Ezért a közintézményeknek igenis joguk van rangsorolni az értékek és a tények jogosságának szintjeit. Eszerint nem igaz, hogy például a holokauszt nyilvános tagadása ugyanolyan értéket képvisel, mint egy választási kampány idején elhangzott szónoklat az ország egészségügyi reformjáról. A holokauszt egyébként külön téma, mert tagadása olyan sajátos jelentésmezőt nyit meg, amely emberek

megsemmisítésének szándékával jelez azonosságot. Ez külön kérdések sorát vonja maga után a szólásszabadság és a gyűlöletbeszéd irodalmában.

Frederick Schauer tanulmányában a szólásszabadság alapjaihoz tér vissza. John Stuart Mill 19. századi érvelését elemezve a szólásszabadságot mint az igazság keresésének útját értelmezi újra. Eszerint Mill ismeretelméleti optimizmusa egy letűnt kor öröksége, amely a ma domináns vélekedéstől és társadalmi tapasztalattól idegen módon látja problémamentesnek a „jobb érv győz” elvének felülkerekedését. A szerző szerint Mill kritikátlan racionalizmusa ma is érvényes elvi megalapozása a tudományos kutatás nyilvánosságának, de nem a politikai harcok nyilvánosságának. Az utóbbi ugyanis távolról sem tanúskodik az igazság győzelméről úgy, ahogyan azt Mill elképzelte.

Az előszót jegyző Haraszi Miklós és Bhikhu Parekh filozófus, az angol felsőház tagja, valamint Molnár Péter tanulmánya a gyűlöletbeszéd messzemenő kontextusfüggéséről értekezik. Míg Parekh a nemzetközi elvek és a helyi történelmi-kulturális megoldások nehezen áthidalható feszültségét mutatja be, Haraszi a jelenség nemzetközi szabályozatlanságáról és azokról beszél, akik ezt ki tudják használni. Molnár, aki a *Fundamentum* januári számában újabb írását teszi közzé a gyűlöletbeszédéről, itt a művészet és az oktatás szerepéről mint a jogi szankciónál sok esetben lényegesen békésebb és hatékonyabb útról értekezik.

A nemzetközi szabályhiányról és a tartalmi sokféleségről részletesen Monroe Price számol be. A globális média ország feletti jelcseréjét és a jelbefogadó, illetve közlést kibocsátó közösségek sajátosan anarchikus kapcsolatát tekinti át az 1950-es évektől napjainkig. Eszerint a hidegháború után a globális médiát új szabályok nélkül érte a nemzetközi terrorizmus új hulláma és a felgyorsult médiaprivatizáció, ami elhamarkodott – hol túl megengedő, hol túl beavatkozó – lépésekre készíti a kormányokat. Például egy adott pillanatban az Egyesült Államok kormánya azért gyakorolt nyomást, hogy Oszama Bin Laden képét ne közvetítsék sehol.

A szövegen túli gesztusok szimbolikus/szagrális jelentései felvetnek egy speciális kérdést: Kwame Anthony Appiah filozófus szerint az ateista irónia és a vallási uszítás között világos határ húzódik. Ez a határ egy vallás mint nézetrendszer megkülönböztetése híveitől mint személyektől. Nem mindegy, hogy Mohammedről rajzol valaki karikatúrát vagy ezáltal Mohammed összes hívét akarja értéktelenként, gúnyra méltóként megbélyegezni. Hasonlóképpen nem mindegy, hogy valaki a judaizmusról vall kritikus nézeteket vagy ezt egyszersmind a zsidó népre is vonatkoztatja. A probléma persze az, hogy az érintet közösségek számára sok esetben maga ez az elválasztás tűnik blaszfémianak.

A téma további mélyfúrásai gazdagítják az esettanulmányok és az összefüggések tárházát. Többek között Katherine Gelber az ausztráliai példákról ír, Andrei Richter pedig a „szélsőséges” és a „terrorista” jelzők térhódításáról a poszt-szovjet térségben.

A négy részre osztott antológiából („Overviews”, „Refinements and Distinctions”, „Equality and Fear”, „International Law” – Áttekintések, Árnyalatok és különbségek, Egyenlőség és félelem) kiderül, hogy bár a gyűlöletbeszéd szabályozását a legkézenfekvőbbben képviselő szakma a jog, az uszításba átforduló érzelmi jelentés olyan sokféle lehet, hogy elkerülhetetlen több szakma perspektívájának a bevonása a szakirodalomba. További hozadéka a könyvnek az a konklúzió, hogy bár a szólásszabadság alapelvei két-háromszáz éve tisztázottak, önmagukban nem elegendő fogódzók a változó világ kommunikációs helyzetértelmezéseiben. Hiába valljuk például, hogy a félelem törvényes kiküszöböléséhez elengedhetetlen, hogy bárkinek szabad legyen bármit közölnie embertársaival, ha ezáltal bizonyos esetekben több félelem keletkezik egy társadalomban. Rosenfeldet ez a felismerés vezette el a „times of stress” (izgatott idők) fogalmáról ismert elméletéhez, amelyben különbséget tesz a felfokozott politikai hangulatú társadalom és a normális érzelmi töltetű politika társadalma között. Erről a problémáról szól Molnár 2002-ben megjelent *Gondolatbátorság* című könyve.

A szöveggyűjtemény egyetlen szerzője sem vonja kétségbe, hogy minden országban van „de” a szólásszabadság alapértékének kimondása után. Még az Egyesült Államokban is – ahol a legradikálisabb a szólásszabadság védelme – részletesen és nagyon szigorú szabályok mentén szabályozzák a társadalmi és a gazdasági szférában nem feltétlenül, de az állami szférában feltétlenül védett szólásszabadság és a tiltások finom határvonalait. Míg például egy halászkлуб és ennek a rádiós műsora megteheti, hogy tagadja a holokausztot, ugyanezt egy állami intézmény és médiuma nem teheti meg. A *magánszféra* viselkedhet elfogultan, de a *közintézmények* nem. Ugyanis a közintézmények elfogulatlansága éppen a társadalomban létező természetes elfogultságok közötti vitát és együttélést hivatott védeni. Erről a hagyományról a legtöbbet a Post-interjúban olvashatunk. Eszerint nem mindegy, hogy kik, hol, mikor,

kikhez, milyen szándékkal és milyen belátható hatással szólnak. Nincs recept, amely mindig eligazít, de egy érett társadalom fejlett közintézményeiben jelen van az a szabálytudat, amely az elvi alapokban megtalálja a választ a konkrét esetekre. (*Content and Context of Hate Speech. Rethinking Regulation and Responses*, szerk. Michael Herz és Peter Molnar. Cambridge University Press, 2012, 544 oldal.)

Szilágyi-Gál Mihály (1971) az ELTE Művészetelméleti- és Médiakutatási Intézetének adjunktusa. Filozófiai és politológiai tanulmányait az ELTE-n, a Közép-európai Egyetemen, Tübingenben és Debrecenben folytatta, ahol 2007-ben doktorált filozófiából. Legutóbbi írása a *Médiakutatóban*: „A politika mint termék?” (2011. nyár).